

Visbanken verrijken stadsbeeld

*De twee visbanken aan de Gouwe te Gouda.
Foto's Wibo Burgers.*

In bijna vijftien Nederlandse stadjes en steden vind je ze nog: de visbanken. Het zijn de overkapte toonbanken op de straat of het plein, waarop in vroeger dagen de vis werd schoongemaakt en aan de man gebracht. Op veel plaatsen zijn deze monumentale marktkramen verdwenen en herinneren alleen straatnamen nog aan hun bestaan. Wanneer ze er nog zijn vormen ze ontegenzeggelijk een verrijking van het stadsbeeld.

In de Middeleeuwen kende men aanvankelijk alleen algemene weekmarkten, die veelal in de centra van de steden plaatsvonden. De handel groeide, het aanbod nam toe. Als gevolg daarvan kwamen er nieuwe deelmarkten tot stand, waar bijvoorbeeld alleen kaas, boter, vee of vis werd verhandeld. Aanvankelijk werd de vis naar de centrale markt gebracht. Vooral het visafval veroorzaakte veel stank. Ook de hygiëne op de marktplaats liet te wensen over. De stadsbesturen namen dan ook maatregelen. Er kwamen vaste verkoopplaatsen voor vis, die later overkapt werden: de hardstenen vis(toon)banken. Keurmeesters bewaakten de kwaliteit van de producten, die aan de markt kwamen. Zeevis werd duidelijk gescheiden van riviervis, in veel gevallen kwam daar op den duur een aparte markt voor.

Vaak verdwenen

Heel vaak zijn de visbanken en vishallen, waar zich in vroeger dagen een levendige handel

afspeelde, verdwenen. Soms zijn het alleen de namen van straten en pleinen, die terug doen denken aan vroeger: Visstraat, Vismarkt en – zoals in Den Haag – de Visbanken, een pleintje bij de Grote Kerk. In Leiden herinnert een fraaie fontein uit 1693 op de Vismarkt nabij het stadhuis aan de markthandel in vis. Ernaast staat een nog overgebleven visbank. Ontwerper van de fontein is waarschijnlijk de toenmalige stadsarchitect *Jacob Roman*. In deze stad kende men een algemene vismarkt en een speciale (aal)markt voor de handel in paling. In een aantal kleinere en grotere steden in Zuid-Holland, Noord-Holland, Zeeland, Noord-Brabant en Gelderland zijn de gebouwtjes echter bewaard gebleven, ook al worden ze soms voor heel andere doeleinden gebruikt. Ze vormen steeds een levendig en charmant element in het stadsbeeld van nu.

De eerste berichten over de verkoop van vis dateren van de 14de eeuw. In de meeste gevallen kwamen de visbanken tot stand in de 15de

eeuw. In Haarlem werd in 1603 een vishal gebouwd met 42 visbanken, zo valt op te maken uit een schilderij van *Berckheyde*. Eerder waren hier al eenvoudiger visbanken.

In Gouda werden in 1588 visbanken aan weerszijden van de Gouwe neergezet. Beide visbanken waren met elkaar verbonden door een hoge trappenbrug, die in 1850 werd gesloopt. De Visbanken in Gouda staan te boek als Visbank en Korenbeurs, hoewel er nimmer koren is verhandeld. De galerij aan de Lage Gouwe was bestemd voor handelaars uit Gouda, die aan de Hoge Gouwe was het domein van de handelaars van buiten de stad.

Delft had aanvankelijk ook twee visbanken, maar die op de kade van de Hippolytusbuurt is in de loop der tijd verdwenen.

De visbanken in Alkmaar – tot voor enkele jaren nog in gebruik – zijn in 1591 gebouwd, die in Vlaardingingen dateren van de 18de eeuw.

Vis mocht niet stinken

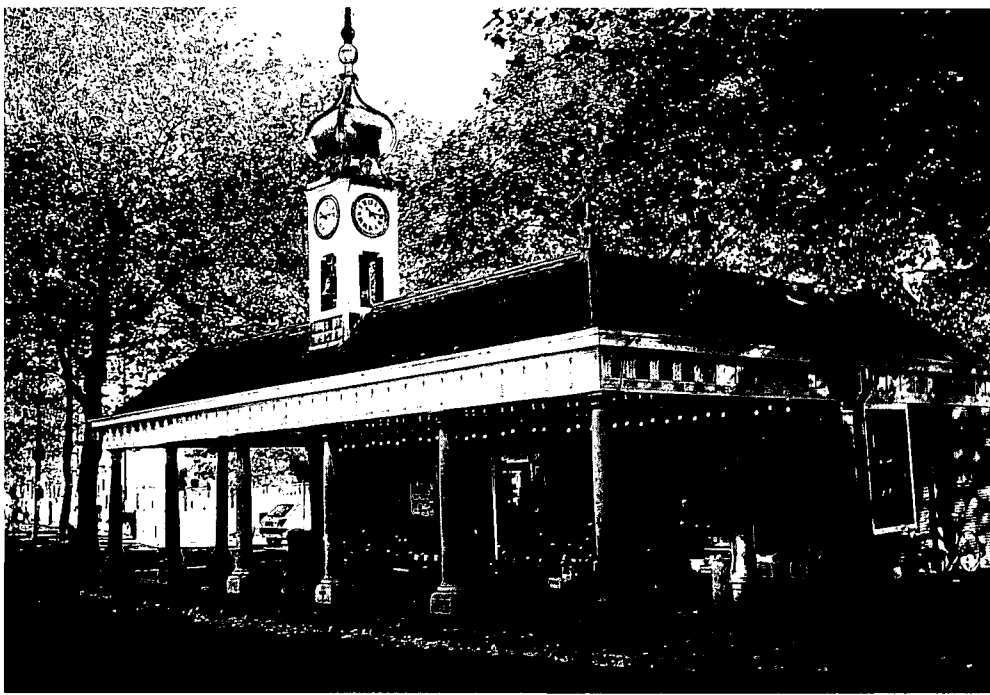
Op de hardstenen banken werd de vis schoongemaakt en vervolgens uitgestald. Keurmeesters hielden toezicht. Wie werd betrapt op “eenighe stinckende visch die zal verbeuren XII schellingen ende die visch int waeter te smacken.” Soms had de keurmeester een apart huisje bij de visbanken.

Over de verkochte vis moest ter plekke belasting worden betaald. Na de markt moesten de visbanken uiteraard duchtig geschrobd worden. De stadsbesturen hadden alle belang bij de visbanken: niet alleen uit het oogpunt van hygiëne, maar ook omdat de verhuur van de banken geld in het laatje bracht.

Vooral in de vorige eeuw zijn de markten in het slop geraakt door maatschappelijke veranderingen. De op gang komende industrialisatie leidde tot massaproductie en een betere organisatie van de handel. De markten moesten het vaak afleggen tegen directe verkoop op veilingen en beurzen. En ten slotte waren het de strenger wordende eisen op het gebied van de hygiëne, die het gebruik van de oude visbanken in de weg stonden.

Aan sloop ontkomen

Van de gebouwtjes, die momenteel nog bestaan, zijn er enkele op het nippertje aan sloop ontkomen. Zo werd in 1902 voorgesteld

Bloemenstalletje in de oude (18de-eeuwse) visbank van Vlaardingen. Het torentje is van jongere datum.

om de twee visbanken aan de Gouwe af te breken omdat "ze geen bouwkundige waarde hadden en uit een oogpunt van algemeen nut volkomen doelloos waren." *Victor de Stuers*, hoofd van de afdeling Kunsten en Wetenschappen van het departement van Binnenlandse Zaken en monumentenbeschermer van het eerste uur, zag echter kans dit te voorkomen.

Ook in Haarlem was de vishal bijna verdwenen. In 1955 kon sloop van de hal slechts op het laatste moment worden voorkomen. De eigenlijke visbanken waren toen al afgebroken. Nu is de vishal, die in deze vorm dateert van 1769, een expositieruimte, in beheer bij het Frans Hals Museum.

De Alkmaarse vishal was tot voor enkele jaren nog in bedrijf. Nu wordt het galerijtje aan het

Verdronkenoord slechts incidenteel gebruikt voor festiviteiten en dergelijke. Op de overkapping bevinden zich enkele fraaie beeldjes.

In Zeeland vinden we in Middelburg, Goes en Zierikzee nog overblijfselen van de vroegere markthandel in vis. In de Zeeuwse hoofdstad is dat een overdekte galerij, in Goes het gebouwtje van de vroegere visafslag met binnenin het 'visperk', een ruimte voor kopers van vis.

Zierikzee had vanaf 1804 een vismarkt aan de Sint Domusstraat met een zuilengalerij en een huisje voor de afslager.

Verder kent men visbanken in Breda (De Vismarkt aan de Vismarktstraat); Heusden (een open galerij met zijvleugels gebouwd in 1796) en in het Gelderse Culemborg (classicistisch afslaggebouwtje uit 1787). In Zaltbommel vinden we stenen visbanken in een open zuilen-

Visbank van Breda, nog steeds min of meer in gebruik als visbank.

galerij, de klassieke uitmonstering, met een pomp in de nabijheid. Deze galerij dateert van 1776.

Hergebruik

Hergebruik van de nog resterende visbanken komt voor, maar is altijd zo gemakkelijk. Zo herbergt de Haarlemse vishal een expositieruimte en in de visbanken van Vlaardingen is een bloemenzaak gevestigd. De vishallen van

De fraai versierde fontein op de Vismarkt in Leiden.

Delft en Breda worden nog steeds voor de verkoop van vis gebruikt, wél met gebruik van alle moderne koelingstechnieken uiteraard. Vaak staan de galerijtjes op de gemeentelijke monumentenlijsten. De vriendelijke gebouwtjes met hun zuilen, die de sfeer van vervlogen tijden oproepen, zullen dus niet gemakkelijk verdwijnen - dat inzicht is langzamerhand wel doorgedrongen.

Wibo Burgers is vaste medewerker industriële archeologie.

Literatuur

Polman en Beek-Mulder: De Hallen in Haarlem (uitg. Waanders, 1994).

Gouda en haar markten. Handel en Wandel in Gouda. Uitg. Stichting Open Monumentendag Gouda 1993.

Weve, Wim: Monumenten in Delft. Uitg. gemeente Delft.

De Roy van Zuidewijn, Noortje: Monumentenreisboeken. Uitg. SU, 11990/1991.

Kunstreisboek voor Nederland. Uitg. P.N. van Kampen & Zoon, Amsterdam (1977).